

Проць Р. Спецкурс «Бойові мистецтва України»..

УДК 37.035.6

Роман ПРОЦЬ,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спортивних дисциплін та методики їх викладання Україна (Дрогобич) prot_max@mail.ru

СПЕЦКУРС «БОЙОВІ МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ» У СИСТЕМІ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті розглядаються актуальні питання військово-патріотичного виховання учнівської молоді та її підготовки до захисту Батьківщини. Автор звертає увагу на недостатню дієвість традиційних форм і засобів шкільного військово-патріотичного виховання та наводить низку власних пропозицій щодо підвищення рівня військово-патріотичної вихованості старшокласників. Подається характеристика та зміст спецкурсу «Бойові мистецтва України».

Ключові слова: військово-патріотичне виховання, готовність до захисту Вітчизни, допризовна підготовка, «Захист Вітчизни», «Бойові мистецтва України», старшокласники, учнівська молодь.

Лит. 12.

Roman PROTS,

Ph. D in Pedagogical sciences, Associate Professor of Sports Disciplines And Teaching Methods Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) prot_max@mail.ru

COMBAT HOPAK AS A TOOL OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORT IN THE SYSTEM OF MILITARY-PATRIOTIC EDUCATION

The article considers topical issues of military-patriotic education of study youths and prepare to defend the Fatherland. The author draws attention to the lack of effectiveness of traditional forms and means of school military-patriotic education and acute relevance in society, the problems of the defense strategy, which partially solve education, since the task of professionalizing of the army cannot be solved without an educated, patriotic configured of a young man, who ready to defend the Fatherland. A number of its own proposals to improve the level of military-patriotic education of senior pupils is served. Characteristics and content of the course «Martial arts of Ukraine» are served. The aim of the course is defined by the tasks applied physical training in the framework of military-patriotic education of youth: to provide opportunities for students to learn the peculiarities of its own body and its physical development; to lay the foundations of a healthy lifestyle; to acquaint high school students with the methods and funds of physical culture as the main ways of physical self-improvement; to form them practical skills regarding the self-organization of systematic physical training, rehabilitation and correction own health. It is also important to form a stable motivation of pupils, the need and skills of physical self-improvement according to the best military cossack traditions of our people, ability to organize active and safe leisure and recreation, to provide first help, etc.

Key words: military-patriotic education, readiness to defend the Fatherland, pre-conscription training, «The Defense Of The Fatherland», «Martial arts of Ukraine», high school students, students' youth.

Ref. 12.

Роман ПРОЦЬ,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры спортивных дисциплин и методики их преподавания
Украина (Дрогобыч) prot_max@mail.ru

СПЕЦКУРС «БОЕВЫЕ ИСКУССТВА УКРАИНЫ» В СИСТЕМЕ ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ УЧАЩЕЙСЯ МОЛОДЕЖИ

В статье рассматриваются актуальные вопросы военно-патриотического воспитания учащейся молодежи и ее подготовки к защите Родины. Автор обращает внимание на недостаточную действенность традиционных форм и средств школьного военно-патриотического воспитания и приводит ряд собственных предложений по повышению уровня военно-патриотической воспитанности старшеклассников. Дается характеристика и содержание спецкурса «Боевые искусства Украины».

Ключевые слова: военно-патриотическое воспитание, готовность к защите Отечества, допризывной подготовки, «Защита Отечества», «Боевые искусства Украины», старшеклассники, учащаяся молодежь.

Лит. 12.

Постановка проблеми. У сучасному українському суспільстві та системі освіти актуалізуються питання патріотичного і його складової – військово-патріотичного виховання української молоді, причинами чого є відсутність обґрунтування національної ідеї, державно зорієнтованої моделі патріотизму, повільний перехід від авторитарного стилю виховання до демократичного, особистісно зорієнтованого.

Очевидною сьогодні є гостра актуальність у суспільстві проблеми оборонної стратегії, яку частково може вирішити освіта, оскільки завдання професіоналізації армії неможливо вирішувати без освіченої, патріотично налаштованої молоді людини, готової до захисту Батьківщини.

Аналіз досліджень. Проблема військово-патріотичного виховання молодих людей складна, багатогранна і водночас – одна з найменш опрацьованих і найбільш актуальних як для системи української освіти, так і для держави в цілому. Вирішенню її різноманітних аспектів на засадах народної педагогіки та наукового психолого-педагогічного знання приділено значну увагу у працях класиків вітчизняної педагогіки та науковців сьогодення: В. Базилевича, М. Баки, І. Бега, О. Вишневецького, М. Зубалія, В. Івашковського, В. Каюкова, О. Кириченка, В. Коржа, М. Поночового, М. Томчука та багатьох інших.

Мета статті. Метою нашої розвідки є пошуки можливих шляхів удосконалення військово-патріотичного виховання старшокласників і їхньої підготовки до виконання одного із найвагоміших патріотичних обов'язків – захисту Батьківщини на прикладі спецкурсу «Бойові мистецтва України».

Виклад основного матеріалу. Військово-патріотичне виховання – це складова патріотичного виховання, в процесі якого формується інтелектуальна, морально-психологічна і фізична готовність молоді до захисту Вітчизни. В Україні його здійснення покладається передусім на навчальні заклади, де реалізація цілей і завдань військово-патріотичного виховання відбувається відповідно до визначених нормативних актів в галузі освіти, а також передбачених Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти: «Концепції допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді», «Концепції Державної програми військово-патріотичного виховання громадян України на період до 2015 року», «Концепції національно-патріотичного виховання молоді».

Традиційно важливе місце у процесі військово-патріотичного виховання в українських школах посідає шкільна допризовна підготовка та вивчення старшокласниками

Проць Р. Спецкурс «Бойові мистецтва України»...

курсу «Захист Вітчизни». Програмою предмету «Захист Вітчизни» передбачено загальновійськову, вогневу, тактичну, стройову, прикладну фізичну, військово-медичну підготовку та підготовку з військової топографії і основ цивільного захисту. Їх основними завданнями є засвоєння основ військової справи, цивільної оборони і медико-санітарної підготовки, набуття практичних знань, умінь і навичок, необхідних майбутньому воїнові. Вся робота з військово-патріотичного виховання спрямована на формування у молоді людини позитивної мотивації до виконання патріотичного обов'язку – захисту України.

Мусимо проте констатувати, що вирішення цих завдань відбувається, на жаль, вкрай неефективно. З'ясовано, що стан військово-патріотичного виховання як допризовної підготовки юнаків на сьогодні не задовольняє армію і суспільство з точки зору формування громадянина-патріота. В умовах сучасності недостатньо надати юнакові уявлення про Збройні Сили України, їх призначення та структуру, підготувати фізично, озброїти необхідним обсягом воєнно-технічних знань, – на перше місце має вийти засвоєння моральних та історичних цінностей української нації. Це пов'язано із формуванням світоглядно-ментального рівня вихованця, усвідомленням історичності нашої державності, здобутків українського народу, що може бути досягнуто шляхом інтенсивного використання досвіду народної (козацької) педагогіки.

З метою досягнення належного рівня військово-патріотичної вихованості учнівської молоді в процесі вивчення предмета «Захист Вітчизни» нами запропоновано упровадження до шкільної допризовної підготовки спецкурсу «Бойові мистецтва України», зміст якого передбачає постійне звернення до світоглядно-ментальних настанов українців, що лежать в основі воїнської (бойової) культури нашого народу.

При відборі навчального матеріалу спецкурсу для підвищення рівня психофізичної готовності учнів до захисту Батьківщини ми обрали такі принципи: державну спрямованість; науковість; пріоритет гуманістичних і демократичних цінностей, повагу до конституційних прав та свобод людини і громадянина; взаємозв'язок і узгодженість, етнопедagogічний підхід до змісту, форм і методів допризовної підготовки та освітньо-виховної роботи; природовідповідність; народність; культуровідповідність.

Мета спецкурсу визначена завданнями прикладної фізичної підготовки в межах військово-патріотичного виховання молоді: забезпечити учням можливість вивчити особливості власного організму та його фізичного розвитку; закласти основи здорового способу життя; ознайомити старшокласників із методами і засобами фізичної культури як основного способу фізичного самовдосконалення; сформувати у них практичні навички щодо самоорганізації систематичних занять фізичною культурою, реабілітації і корекції власного здоров'я. Важливо також сформувати в школярів стійку мотивацію, потребу і вміння фізичного самовдосконалення з урахуванням кращих військово-козацьких традицій нашого народу, вміння організовувати активне і безпечне дозвілля та відпочинок, надавати першу допомогу тощо.

З метою оптимального поєднання у навчально-виховному процесі військово-патріотичного і фізичного виховання, досягнення їх ефективності ми впроваджували розроблений нами спецкурс «Бойові мистецтва України», зміст якого передбачає постійне звернення до світоглядно-ментальних настанов українців, що лежать в основі воїнської (бойової) культури нашого народу. Основний навчальний зміст спецкурсу розкривається під час лекційних занять, уроків-дискусій, інтегрованих занять в поєднанні теоретичного і практичного матеріалу. Вибір методів навчання (пояснювально-ілюстратив-

них, репродуктивних, проблемних, частково-пошукових, дослідницьких) здійснювався з урахуванням специфіки спецкурсу.

Упровадження спецкурсу повинне було підтвердити за критерієм психофізичної готовності молоді до захисту Вітчизни гіпотезу нашого дослідження, згідно з якою сучасне військово-патріотичне виховання старшокласників є ефективним, якщо в єдності освітньо-виховних традицій та інновацій до системи допризовної підготовки інтегровано відтворену в ході дослідження етнопедагогічну модель військово-патріотичного виховання засобами фізичної культури і спорту.

Основні завдання розробленого нами спецкурсу «Бойові мистецтва України» полягають у психофізичній, інтелектуальній підготовці молоді до захисту Вітчизни. Водночас враховано і специфічні завдання, пов'язані з реалізацією змістових цілей валеологічного, культурологічного, історичного напрямів виховання.

Практична реалізація цих завдань корелюється з вибором комплексу дидактичних принципів як основних вихідних положень теорії навчання і виховання [11, 258–264]. Принципи військово-патріотичного виховання молоді ми визначили як теоретико-методологічну основу структурно-змістової моделі цього напрямку виховання засобами фізичної культури і спорту на засадах етнопедагогіки.

Слід пам'ятати, що військово-патріотичне виховання, як і допризовна підготовка, не здійснюється в межах однієї дисципліни, а охоплює увесь навчально-виховний процес у загальноосвітній школі. Саме тому для реалізації мети і завдань військово-патріотичного виховання засобами фізичної культури і спорту на засадах етнопедагогіки нами розроблено інтегративний спецкурс «Бойові мистецтва України», який апробовано в межах курсу допризовної підготовки старшокласників.

Варто враховувати і те, що вихованці контрольної групи (як і експериментальної) мали можливість самостійно опрацьовувати навчальні розробки допризовної підготовки, використовуючи, зокрема, і засоби фізичної культури і спорту на засадах народної (козацької, воїнської, бойової) педагогіки, оскільки для самостійної (дистанційної) освіти у процесі допризовної підготовки є можливість використання Інтернет-ресурсів [5, 165–167].

Програма спецкурсу розроблена на основі методичних рекомендацій О. Кириченка щодо варіативної складової підготовки старшокласників до захисту Вітчизни та спецкурсу для юнаків «Прикладна фізично-патріотична підготовка» [5], а також монографій Т. Каляндрука «Таємниці бойових мистецтв України» [4], О. Мандзяка «Славянские воинские искусства: От культа Земли к воинскому поединку» [8], навчально-методичних посібників В. Пилата «Бойовий гопак» [9], В. Завацького, А. Цюся, О. Бичука, Л. Пономаренка «Козацькі забави» [7], О. Кириченка «Козацька педагогіка» [6], М. Баки, В. Коржа «Фізичне і військово-патріотичне виховання молоді: навчально-методичний посібник для викладання фізичної і допризовної підготовки учнів і студентів» [1].

Програма розрахована на 34 год.; для вивчення тем 1-го розділу програми відведено 20 год. (по 10 год. у 10-му і 11-му класах); для тем 2-го розділу – 14 год. (по 7 год. у 10-му і 11-му класах).

Метою програми є воїнське, патріотичне виховання молоді; створення мотивації для фізичного і духовного самовдосконалення старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів, прийняття ними отриманих знань і умінь як особистих цінностей. У цілому, засвоєння матеріалу спецкурсу сприяє формуванню у старшокласників психофізичної готовності до захисту Вітчизни.

Проць Р. Спецкурс «Бойові мистецтва України»...

Основними завданнями курсу є: формування індивідуальної психологічної та фізичної готовності учнів до захисту Батьківщини; військово-патріотичне виховання молоді; військово-лицарська підготовка; ознайомлення школярів зі світоглядно-ментальною основою українських бойових мистецтв; вивчення та оволодіння технікою українських бойових мистецтв і козацької боротьби «Бойовий гопак».

Реалізація програми спецкурсу повинна забезпечити: навчання та військово-лицарське, національно-патріотичне виховання молоді, спрямоване на зміцнення її особистої фізичної загартованості на основі традицій українського козацтва; розвивальний характер і прикладну спрямованість військово-патріотичного навчання і виховання; відродження духовних, культурних, організаційних та історичних традицій українського народу в процесі підготовки до захисту Вітчизни.

Учень повинен знати: основні якості, притаманні захисникові Вітчизни; світоглядно-ментальні основи українських бойових мистецтв; основні елементи техніки української козацької боротьби «Бойовий гопак»; особливості українських військово-козацьких традицій; шляхи утвердження військово-патріотичних цінностей українського козацтва.

Учень повинен уміти: мати натренованість у виконанні основних елементів козацької боротьби «Бойовий гопак»; формувати та розвивати власну психологічну та практичну готовність впроваджувати військово-козацькі традиції до особистого життя; підвищувати власну фізичну загартованість до захисту Вітчизни; захищати інтереси України та постійно забезпечувати її національну безпеку на всіх рівнях.

Перший розділ спецкурсу передбачає проведення 20 занять, теми яких розкривають світоглядно-ментальні особливості воїнської культури України. На першому занятті, організаційному, вчитель-інструктор знайомить учнів із метою і завданнями спецкурсу, його змістом, визначає значення спецкурсу у загальноосвітній та спеціальній (предметній) підготовці школярів. Особливу увагу слід звернути на актуальність міжпредметних зв'язків у процесі вивчення бойових мистецтв України, а саме: зв'язок з історією України, українознавством, філософією, фольклором (усною, музично-пісенною, хореографічною творчістю), українською літературою, мистецтвом (зокрема живописом: твори А. Базилевича, С. Бойка, А. Герасімова, М. Дем'яна, І. Іжакевича, Е. Кубрика, І. Репіна, К. Ткаченка та інших).

Тема другого заняття передбачає знайомство учнів з особливостями народного світогляду та ментальності, національним характером українців. Ця тема є особливо важливою у програмі спецкурсу, оскільки саме світоглядно-ментальні настанови та риси національного характеру нашого народу, які сформувалися під впливом природно-кліматичних умов, геополітичного положення земель України, землеробського типу діяльності українців (від прадавніх часів і до сьогодні), подій етнічної історії (зокрема, виникнення феномену Запорізької Січі, ведення оборонно-визвольних війн, втрата державності і колоніальна залежність), обумовили виникнення, розвиток та своєрідність бойових мистецтв України, сформували у військово-патріотичному вихованні молоді настанову захисту, а не нападу, агресії, експансії.

На основі знань учнів про світогляд як систему уявлень, вірувань та знань (космогонічних, антропологічних, зоологічних, медичних, педагогічних тощо) людини (спільноти) про світ і себе в цьому світі вчитель-інструктор знайомить з основними рисами українського світоглядного менталітету: антеїзм, індивідуалізм, кордоцентризм, екзистенційність; з міфопічною свідомістю давнього слов'янства [2, 219].

В основу національного характеру народу покладено світоглядно-ментальні настанови. Особливе значення в становленні національного характеру українців має така риса, як релігійність, пошанування матері-землі і жінки-матері, культ воїна – захисника землі та народу, про що свідчать історичні пісні, думи, поезія Т. Шевченка, твори М. Гоголя, П. Куліша, Лесі Українки. Розмова про це та аналіз образу козака-лицаря в українській народній історичній пісні є предметом третього заняття.

На четвертому і п'ятому заняттях мова йде про історію розвитку бойових мистецтв народів світу, українського – серед інших слов'янських. Особливу увагу тут слід звернути на обширну інформацію про становлення мілітарної культури українців у монографіях Т. Каляндрука [4] та О. Мандзяка [8], в навчально-методичному посібнику В. Пилата [9].

З'ясування особливостей культу землі, магічних та обрядових дійств, пов'язаних із землею, чоловічої і жіночої сутностей, ролі і призначення чоловіка і жінки у воїнській культурі українців – предмет вивчення і водночас засіб військово-патріотичного виховання на наступних заняттях спецкурсу. Культ жінки (жінка захисник і берегиня, воїн, наставниця, миротворець, заступниця, мати, дружина, подруга воїна) є тототним культом і функціям воїна: захист і оберігання. Слід особливу увагу звернути на героїко-виховне значення бойового гопака, артефакти матеріальної культури українців та все, що пов'язане з культом воїна-лицаря і жінки у воїнській культурі наших предків (вишита хусточка, китайка, сорочка, рушник, ладанка, молитва, благословення тощо). Окрім праць названих авторів, викладачеві-інструкторові слід звернутися до енциклопедичного видання української міфології [3], досліджень О. Штоквиша про мілітарну складову етнічної культури українців [12] тощо.

Завершальним заняттям першого розділу є підсумкова конференція з показовими виступами слухачів, де відбувається обговорення дискусійних питань спецкурсу, наприклад, гендерної проблематики, демонстрація знань, умінь і навичок старшокласників, їхньої психофізичної готовності до захисту Вітчизни, сформованості у них рис захисника-лицаря сучасної України.

У другому розділі спецкурсу, теми якого реалізуються паралельно до з'ясування теоретичних питань першого розділу, методичним керівництвом до роботи є посібник В. Пилата «Бойовий гопак» [9], основною формою роботи – практично-показові, а також індивідуальні заняття.

Висновки. Таким чином, загалом, військово-патріотична спрямованість запропонованого нами спецкурсу покликана сприяти розвитку почуття національно-етнічної ідентичності, поглибити національну свідомість вихованців, сформувані їхню психофізичну, практичну готовність до захисту Батьківщини, а також утвердити у них почуття дієвого патріотизму, розширити світоглядні горизонти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бака М. М. Фізичне і військово-патріотичне виховання молоді : навчально-методичний посібник для викладання фізичної і допризовної підготовки учнів і студентів / М. М. Бака, В. П. Корж. – К. : Книга пам'яті України, 2004. – 461 с.
2. Бичко А. К. Українська філософія. Докласична доба / А. К. Бичко // Філософія. Курс лекцій : Навчальний посібник / І. В. Бичко, В. Г. Табачковський, Г. І. Горак та ін. – 2-ге вид. – К. : Либідь, 1994. – 245 с.
3. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.
4. Каляндрук Т. Таємниці бойових мистецтв України / Т. Каляндрук. – Львів : Піраміда, 2003. – 288 с.

Проць Р. Спецкурс «Бойові мистецтва України»...

5. Кириченко О. В. Допризовна підготовка молоді / О. В. Кириченко. – Х. : Вид. група «Основа», 2008. – 224 с.
6. Кириченко О. В. Козацька педагогіка : розробки занять, сценарії виховних заходів, методичні рекомендації / О. В. Кириченко. – Х. : Основи, 2008. – 185 с.
7. Козацькі забави / [В. І. Завацький, А. В. Цьось, О. І. Бичук, Л. І. Пономаренко]. – Луцьк : Надтир'я, 1994. – 109 с.
8. Мандзяк А. С. Славянские боевые искусства : От культа Земли к воинскому поединку / А. С. Мандзяк ; [под общ. ред. А. Е. Тараса]. – Мн. : Харвест, 2006. – 320 с.
9. Пилат В. С. Бойовий гопак / В. С. Пилат. – Львів : Галицька видавнича спілка, 1999. – 336 с.
10. Усатенко Т. П. Українська національна школа : минуле і майбутнє / Т. П. Усатенко. – К. : Наукова думка, 2003. – 285 с.
11. Фіцула М. М. Педагогіка : Навчальний посібник / М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2005. – 560 с.
12. Чорна К. І. Виховання громадянина, патріота, гуманіста : Навчально-методичний посібник / К. І. Чорна. – К. : ТОВ «ХІК», 2004. – 230 с.

REFERENCES

1. Baka M. M. Fizychnе і viiskovo-patriotychnе vykhovannia molodi : navchalno-metodychnyi posibnyk dlia vykladannia fizychnoi і dopryzovnoi pidhotovky uchniv і studentiv / M. M. Baka, V. P. Korzh. – K. : Knyha pam'iaty Ukrainy, 2004. – 461 s.
2. Bychko A. K. Ukrainska filozofiiа. Doklasychna doba / A. K. Bychko // Filozofiiа. Kurs leksii : Navchalnyi posibnyk / I. V. Bychko, V. H. Tabachkovskiy, H. I. Horak ta in. – 2-he vyd. – K. : Lybid, 1994. – 245 s.
3. Voitovych V. Ukrainska mifolohiiа / V. Voitovych. – K. : Lybid, 2002. – 664 s.
4. Kaliandruk T. Taiymnytsi boiovykh mystetstv Ukrainy / T. Kaliandruk. – Lviv : Piramida, 2003. – 288 s.
5. Kyrychenko O. V. Dopryzovna pidhotovka molodi / O. V. Kyrychenko. – Kh. : Vyd. hrupa «Osnova», 2008. – 224 s.
6. Kyrychenko O. V. Kozatska pedahohika : rozrobky zaniat, stsenarii vykhovnykh zakhodiv, metodychni rekomendatsii / O. V. Kyrychenko. – Kh. : Osnovy, 2008. – 185 s.
7. Kozatski zabavy / [V. I. Zavatskyi, A. V. Tsos, O. I. Bychuk, L. I. Ponomarenko]. – Lutsk : Nadstyr'ia, 1994.
8. Mandziak A. S. Slavianskye boevye yskusstva : Ot kulta Zemly k voynskomu poedynku / A. S. Mandziak ; [pod obshch. red. A.E.Tarasa]. – Mн. : Kharvest, 2006. – 320 s.
9. Pylat V. S. Boiovy hopak / V. S. Pylat. – Lviv : Halytska vydavnycha spilka, 1999. – 336 s.
10. Usatenko T. P. Ukrainska natsionalna shkola : mynule і maibutnie / T. P. Usatenko. – K. : Naukova dumka, 2003. – 285 s.
11. Fitsula M. M. Pedahohika : Navchalnyi posibnyk / M. M. Fitsula. – K. : Akademvydav, 2005. – 560 s.
12. Chorna K. I. Vykhovannia hromadianyna, patriota, humanista : Navchalno-metodychnyi posibnyk / K. I. Chorna. – K. : TOV «KhIK», 2004. – 230 s.

Статтю подано до редакції 11.03.2016 р.